

Nicejsko-cařihradské vyznání v *Církevní dogmatice* Karla Bartha¹

Jan Štefan

Abstract: The Nicene-Constantinopolitan Creed in Karl Barth's Church Dogmatics

Karl Barth (1886–1968) conceived two of his small dogmatics, *Credo* (1935) and *Dogmatics in Outline* (1947), as explanations of the *Apostles' Creed*. He refers to the *Nicene-Constantinopolitan Creed* in nine of the twelve volumes of his life's work, the monumental *Church Dogmatics* (1932–1967). The most comprehensive interpretation of the Nicene Creed is provided in its first volume (1932). Here Barth rejects Melancthon's reduction of christology to soteriology and, in opposition to the christology and pneumatology *from below*, which dominated Protestant liberal theology, builds a trinitarian christology and pneumatology *from above*, following the dogma of the ancient Church. In the *KD I/1* we find not only variations on the well-known catholic formulations, but also two innovative formulations that coincide with the Karl Rahner's later famous theologumena: statements identifying the immanent and economic Trinity and the proposal to speak of three "modes of being" of the Triune God rather than of three *personae* of the Holy Trinity.

Keywords: Nicene-Constantinopolitan Creed; Karl Barth; Christology; Pneumatology; Karl Rahner

DOI: 10.14712/27880796.2026.12

Barthova cesta k Nicejsko-cařihradskému vyznání

Ve své domovské reformované církvi se Karl Barth (1886–1968) s *Nicejsko-cařihradským vyznáním* (381) nesetkával – ani v liturgii, ani v katechezi. Jako student evangelické teologie slyšel v Berlíně z úst svého učitele, reformovaného liberálního protestanta Adolfa Harnacka (1851–1930), zaklínadlo všech stoupců „nedogmatického křesťanství“ jeho proslulou větou, že „staré dogma je sebevyjádření [...] řeckého ducha na půdě evangelia“.² Samy církve

1 Článek vychází z příspěvku, který byl přednesen na kolokviu „*Nicaenum* 325–2025: Ekumenické kolokvium k významu prvního ekumenického koncilu“ 13. 10. 2025 v Praze.

2 Eberhard Busch, *Karl Barths Lebenslauf. Nach seinen Briefen und autobiographischen Texten*, München: Kaiser, ²1976 (1975), 50 (citát z dopisu Harnackově dceři Agnes von Zahn). Proslulá Harnackova formule zní v *Lehrbuch der Dogmengeschichte*, Tübingen: Mohr-Siebeck, ³1931, (I 1886), I, 20: „Dogma je dilem řeckého ducha.“ Český zájemce ji zná z „malého Harnacka“: týž, *Dějiny dogmatu*, přel. F. Žilka, Knihovna samostatnosti sv. XIV, Praha, 1903, 3.

reformace se však bez zaváhání a bez výhrad postavily na pevnou půdu starocírkevního dogmatu. První a dodnes nejrozšířenější evangelická konfese, *Augustana* (1530), se přihlásila k *Nicejsko-cařhradskému vyznání* hned svou první větou, v prvním z „Hlavních článků víry“, „O Bohu“ (CA I).³ *Kniha svornosti* (1580), soubor luterských symbolických knih, předradila vlastním reformačním textům *Nicaeno-Constantinopolitanum* jako druhé z „Tří hlavních symbolů“ neboli vyznání církve Kristovy, ekumenicky užívaných v katolické (tj. obecně) církvi.⁴ Nicméně v evangelické zbožnosti a teologii reformačních církví od počátku podnes bezkonkurenčně dominuje *Apoštolské vyznání víry*. Rozumí se jaksi samo sebou, že evangelický profesor systematické teologie sáhne po věroučném souhrnu, jaký mu nabízí toto starší, apoštolské době i Novému zákonu bližší vyznání víry.⁵ Barth tak učinil ve svých univerzitních

-
- 3 „Církeve u nás jednomyslně učí, že usnesení Nicejského sněmu o jednotě božské bytosti a o třech osobách je pravdivé a že se mu má věřit bez jakýchkoli pochyb [...]“ – „Augsburská konfese“, přel. Petra Černá, in: Martin Wernisch (ed.), *Kniha svornosti. Symbolické čili vyznavačské spisy evangelických církví Augsburské konfese*, Praha: Kalich, 2006, 37–78, 52. Srov. „Augsburské vyznání“, přel. Rudolf Šimša, in: Rudolf Říčan (ed.), *Čtyři vyznání. Vyznání augsburské, bratrské, helvetské a české se čtyřmi vyznáními staré církve a se čtyři články pražskými*, Praha: KEBF, 1951, 53–110, 64. Latinský a německý originál Augustany, „Die Augsbursche Konfession“, in: *Die Bekenntnisschriften der evangelisch-lutherischen Kirche*, Berlin: EVA, ²1978, 31–137, 50, 4nn/1.
- 4 Wernischova edice dala přednost převodu ekumenického vyznání v jeho liturgicky užívaném českém znění (*Kniha svornosti*, 34), starší edice Říčanova, pojatá jako studijní příručka, přinesla přesný překlad jak Nikajského vyznání, tak Nikajsko-cařhradského vyznání (*Čtyři vyznání*, 29–30). – V českém evangelickém prostředí je ovšem *Nicaenum* uctivě zapomenuto. Do evangelické *Agendy* se dostalo až v roce 1983 (na zadní stranu jejich desek – *Agenda ČCE. Bohoslužebná kniha I*, Praha: SR ČCE, 1983), do evangelického *Zpěvníku* až v roce 2021 (pod číslem 347, zpívané pod čísly 346 a 348 – *Evangelický zpěvník*, Praha: ČCE, 2021), vždy v překladu převzatém z Českého misálu. Jeho přetištění v Lochmanově *Krédu* (*Krédo. Základy ekumenické dogmatiky*, přel. Bohuslav Vik, Praha: Kalich, 1996, srov. následující poznámku), obsahuje fantasmagorickou výpověď „přijal tělo Marie panny“. Kouzlo nechtěného: dogmatickým výpovědím stejně nikdo pořádně nerozumí, lhotejně, zda se jedná o paradoxy, nebo o nesmysly. Překladatel přejímá (stejně jako Lochman) východní znění Kréda s plurálem „věříme“, „vyznáváme“, „očekáváme“; „pannu“ tiskne s minuskulí; dodatek „i Syna“ uvádí v závorce (německý Lochman ho nemá vůbec!); větu „jeho království bude bez konce“ nahrazuje – celkem zbytečně – větou „jeho království nebude konce“ a mezi „všeobecnou“ a „apoštolskou církev“ neklade čárku.
- 5 V podobě výkladu Apostolika předložili své aktuálně zaměřené věroučné souhrny např. Jan Milíč Lochman, *Das Glaubensbekenntnis. Grundriss der Dogmatik im Anschluss an das Credo*, Gütersloh: Gerd Mohn, 1982, česky *Krédo*, viz předchozí poznámku, nebo Wolfhart Pannenberg, *Das Glaubensbekenntnis ausgelegt und verantwortet vor den Fragen der Gegenwart*, Gütersloh: Gerd Mohn, 1972; na katolické straně např. Joseph

kurzech dvakrát: když v roce 1935 vydal v knižní podobě své mimořádné přednášky z Utrechtu, v roce 1947 své mimořádné přednášky z Bonnu. Jak *Krédo. Hlavní problémy dogmatiky představené v navázání na Apoštolské vyznání víry* (1935),⁶ tak *Nárys dogmatiky* (1947),⁷ jsou „malé dogmatiky“,⁸ dogmatiky v podobě volného výkladu Apostolika.⁹ Samozřejmě v nich najdeme i odkazy k *Nicaenu*, jmenovitě tam, kde novější vyznání rozšiřuje strohé věty vyznání staršího.¹⁰ Barth s nimi ovšem zachází tak, jako by se jednalo o pouhá doplnění ještě předdogmatického („palestinského“, narativního, biblicky při zemi setrvávajícího) Kréda Krédem dogmatictějším („řeckým“, spekulativním, filosoficky vzletným).

Podobně tomu je i v Barthových dvou rozběžích k velké dogmatice, v textech mnohoseměstrálních dogmatických kurzů: ve *Vyučování v křesťanském*

Ratzinger, *Einführung in das Christentum. Vorlesungen über das Apostolische Glaubensbekenntnis*, München: Kösel, 1968; česky též, *Úvod do křesťanství*, Brno: Petrov, 1991, a další vydání, nebo Hans Küng, *Credo. Das Apostolische Glaubensbekenntnis – Zeitgenossen erklärt*, München – Zürich: Piper, 1992, česky též, *Krédo. Apoštolské vyznání dnes?*, Praha: Vyšehrad, 2007. – Lochman v předmluvě svého *Kréda* obhajuje svůj postup – navzdory ekumenicky oslavovanému jubileu *Nicaena* v roce 1981 – ohledem na své posluchače a čtenáře. Apoštolské vyznání je v západním křesťanstvu liturgicky známější text a kniha chce zaujmout a oslovit „nejen theologické specialisty, nýbrž i zainteresované ‚laiky‘ v církvi i mimo církve“ (*Glaubensbekenntnis*, 11; *Krédo*, 8). Zde si ovšem nejsem jist, zda se nemýlí: v katolické mešní bohoslužbě zaznívá *Nicaenum* každou neděli, zatímco v evangelických bohoslužbách zazní zcela výjimečně – a ani Apostolikum tu není zaběhlou součástí každé nedělní bohoslužby. – Jedinou mně známou výjimku, kdy evangelický theolog vykládá *Nicaenum*, představuje zcela zapomenutá knížka berlínského barthiána, ne náhodou velkého hudebníka: Heinrich Vogel, *Das Nicaenische Glaubensbekenntnis. Eine Doxologie*, Berlin – Stuttgart: Letner, 1963.

6 Karl Barth, *Credo. Die Hauptprobleme der Dogmatik, dargestellt im Anschluss an das Apostolische Glaubensbekenntnis*, München: Kaiser, 1935.

7 Karl Barth, *Dogmatik im Grundriss im Anschluss an das Apostolische Glaubensbekenntnis*, Zollikon-Zürich: EVZ, 1947, další vydání název zkracují na *Dogmatik im Grundriss*; česky též, *Základy dogmatiky*, Praha: SPN, 1952.

8 Tento výraz jsem si vypůjčil z maďarského překladu *Dogmatik im Grundriss* „*Kis dogmatika*“.

9 Pro úplnost dodávám: Třetím (v pořadí druhým) Barthovým výkladem Apostolika je francouzské *Vyznání víry církve*: Karl Barth, *La confession de foi de l'Eglise. Explication du Symbole des Apôtres d'après le catéchisme de Calvin*, Neuchâtel – Paris: Delachaux et Niestlé, 1943, v pozdějším německém překladu též, *Das Glaubensbekenntnis der Kirche. Erklärung des Symbolum Apostolicum nach dem Katechismus Calvins*, Zürich: EVZ, 1967. V tomto improvizovaném textu se Barth opírá o starocírkevní vyznání až druhotně, prvotně jde o úvahy nad reformátorovým Katechismem, který je ovšem výkladem Kréda.

10 Ani *Credo* ani *Grundriss* nemají rejstřík a jejich kritické edice v GA na sebe dají ještě dlouho čekat.

náboženství (posmrtně až 1985, 1990, 2003)¹¹ a v *Křesťanské dogmatice* (1927).¹² I zde se napařád jedná o ojedinělé, příležitostně uctivé připomínky klasického křesťanského vyznání.

Církevní dogmatika

Situace se radikálně změnila v roce 1932, když se Barth napotřetí pustil do kurzu regulérní dogmatiky. Dokumentem těchto kurzů je jeho vlastní dogmatika, jejíž statné knižní svazky postupně vycházely pod názvem *Církevní dogmatika* (1932–1967).¹³ Název, který svému životnímu dílu dal, je výmluvný. Ne *Reformovaná*, ne *Křesťanská*, nýbrž *Církevní dogmatika*. Z předmluvy k jejímu prvnímu svazku vyrozumíváme, na co myslel, když se rozhodl – on, radikální kritik církve – takto exponovat slovo církve: „Církevní dějiny pro mě nezačínají až rokem 1517. Ano, jsem s to citovat Anselma a Tomáše bez známek zošklivení. Existuje pro mě zjevně něco jako směřodatnost staro-církevního dogmatu“ (I/1, IX). Tedy žádná „Dogmatika naší církve“, nýbrž „Dogmatika Církve“, jedné svaté všeobecné apoštolské církve.¹⁴

V *Církevní dogmatice* se reformovaný theolog ujal role „doktora“ Církve – „docteur“ v nomenklatuře Calvinovy Ženevy. Jako úkol si vytyčil vyvést evangelickou dogmatiku z babylónského zajetí theologického liberalismu a přivést ji pod Bibli a do věrné církevní tradice. V přímém protikladu k Harnackovi je Barth bytostně přesvědčen o tom, že dogma má v evangelické theologii své místo. Reformační církve nejsou a-dogmatické či antidoktrinální. V dogmatu ovšem nespátřují Bohem zjevenou pravdu nebo inspirované biblické učení, nýbrž „církevní exegezi“ (KD I/1, 352) biblických svědectví. Dogma je lidské, nikoli Boží slovo. V dogmatu k nám nepromlouvá Bůh, nýbrž církev, církev našich otců (srov. KD I/1, 281nn). Evangelická theologie dneška by mohla,

11 Karl Barth, *‘Unterricht in der christlichen Religion’*, Bde I–III, Zürich: TVZ, 1985, 1990, 2003. Kalvínsko-ritschlovský název v uvozovkách byl přijatým kompromisem mezi názvem „Dogmatika“, který mu jako „konfesijnímu profesoru“ nepovolila fakulta, a názvem „Reformovaná dogmatika“, který odmítl on sám, protože se za „konfesijního profesora“ nepovažoval. Dávám přednost jejímu anglickému titulu *Göttingenská dogmatika*.

12 Karl Barth, *Die christliche Dogmatik im Entwurf*, München: Kaiser, Zürich: TVZ, 1982 (1927).

13 Karl Barth, *Die Kirchliche Dogmatik*, 1932–1967/1970. Dále v textu zkracuji na KD.

14 Srovnej pohled z druhé strany: „Církev, jejíž Dogmatiku Barth píše, nebyla založena reformátory.“ – Hans Urs von Balthasar, *Karl Barth. Darstellung und Deutung seiner Theologie*, Köln: J. Heger, 1951, 33.

hypoteticky vzato, od starocírkevních dogmat odstoupit. Má však dobré důvody pro to to neudělat a naopak k nim přistupovat v dobré víře v jejich pravdivost. „Můžeme a musíme říkat to, co říká dogma, i jako výraz našeho vlastního pochopení Nového zákona“ (KD I/1, 436).

V tomto smyslu bude Barth v *Církevní dogmatice* znovu a znovu odkazovat k *Nicaenu*, na jejích bezmála 10 000 stranách v devíti z dvanácti/třinácti svazků. Mnohdy se jedná o spíše formální tradicionalismus, kdy k biblickým dokladům přistupují, jak to známe z katolických dogmatik, doklady z klasických textů křesťanské tradice. S obsáhlejší prezentací a interpretací koncilních výpovědí, tedy s barthovskou dogmatikou opřenou o klasický text otců, se tam setkáme dvakrát: v komprimované trinitární christologii a pneumatologii, ukryté v prolegomenech (KD I/1, 1932),¹⁵ a v malé eklesiologii, ukryté v christologii/soteriologii (KD IV/1, 1951).¹⁶

Barth – evangelický theolog

Barthův basilejský soused a přítel Hans Urs von Balthasar (1905–1988) ve své stále nesmírně podnětné knize *Karl Barth. Představení a výklad jeho theologie* (1951) napsal, že v Barthovi „nalezl pravý protestantismus poprvé svou zcela konsekventní podobu“.¹⁷ Rozpoznatelně evangelickým theologem je Barth svým biblismem. Dlouhé pasáže *Církevní dogmatiky*, v případě *KD III/1* dokonce takřka celý svazek, pokrývá biblicko-theologická exegeze. Asi by neprotestoval proti tvrzení svého starého spolubojovníka, druhého klasika dialektické theologie, že dogmatika je „svého druhu celostná parafráze k Bibli“ (Emil Brunner, 1889–1966, *Dogmatika I*).¹⁸ Nezaměnitelně evangelickým theologem je Barth hamartiologicko-soteriologickým nasazením vší své theologické práce. Proslulý program soteriologizované theologie, jak jej nastínil v první dogmatice reformace, *Loci communes* (1521), Philipp Melanchthon (1497–1560): „Hoc cest Christum cognoscere beneficia eius cognoscere,“¹⁹ přijal za vlastní. Jako evangelický theolog prošlý Kantovou

15 Karl Barth, *KD I/1: Die Lehre vom Wort Gottes (Prolegomena zur KD)*, Zollikon-Zürich: Evangelischer Verlag, 1947 (1932), 444–470; 492–514.

16 Karl Barth, *KD IV/1, Die Lehre von der Versöhnung*, Zollikon-Zürich: Evangelischer Verlag, 1953, 746–809.

17 Balthasar, *Karl Barth*, 32 (bez zdůraznění).

18 Emil Brunner, *Dogmatik I. Die christliche Lehre von Gott*, Zürich: TVZ, 1946, 93.

19 Philipp Melanchthon, *Loci communes 1521*. Lateinisch-Deutsch, ed. H. G. Pöhlmann, Gütersloh: Gerd Mohn, 1993, 23.

kritikou theologické metafyziky je přesvědčen o tom, že Boha poznáváme pouze a jen z jeho zjevení, že o Bohu víme a můžeme vypovědět pouze to, co nám Bůh sám o sobě sdělil. „Všechno, co podle svědectví Písma můžeme vědět o Bohu, jsou jeho činy“ (KD I/1, 391).

Barthův biblismus ovšem není biblicismus, jeho theologie není „biblické učení“. Vedle biblické narace v ní významně přichází ke slovu i dogmatická argumentace, *veritas hebraica* si tu podává ruku s *veritas graeca*. Z theologie nelze vypustit theo-logii (sic!) *sensu stricto*, výpovědi o Bohu o sobě. Theologii nemůžeme a nesmíme redukovat na věty o Bohu pro nás, na ekomomii spásy, *Heilsgeschichte*. Opatrnost vůči spekulativní metafyzice v theologii není totéž co theologův antimetafyzický afekt. Barth nehodlal ve stopách svého göttingenského a bonnského předchůdce Albrechta Ritschla (1822–1889) rozpouštět theologii v soteriologii (srov. KD I/1, 440), ani spolu se svým marburským kolegou Rudolfem Bultmannem (1884–1976) redukovat christologii na existenciální antropologii.

Byl si velmi dobře vědom, že naráží na hranici myslitelného a vyslovitelného. Když jako rozhněvaný mladý muž vstoupil do theologie svými *Römerbriefy*, uchýloval se ke kotrmelcům dialektiky a rozpoutával ohňostroje paradoxů, odporujících všemu, s čím počítáme na základě naší zkušenosti. Když v *Církevní dogmatice* mluví o theologii jako „ne-vědoucím vědění“ a „vědoucím ne-vědění“ (KD I/1, 454) a poukazuje na naši principiální theologickou nemohoucnost, v níž více či méně přiměřeně vypovídáme o Božích skutečnostech analogickými obrazy z oblasti stvořeného světa, opírá se už ne o Kierkegaarda, nýbrž o širokou apofatickou theologickou tradici od východních Otců přes Augustina až po Cusana.

Jako na zemi, tak i v nebi

Hermeneutický klíč k *Církevní dogmatice* nám dal Barth do ruky v jejich Prolegomenech. Vystavěl je jako učení o zjevení Trojjediného Boha se základním vzorcem: Bůh ve svém zjevení je tentýž jako Bůh ve svém bytí. Protože Boží jednání plně odpovídá Božímu bytí, můžeme a máme z aktu Božího zjevení usuzovat na Boží bytí: „Podstata a působení Boží nejsou dvojí, nýbrž jedno. Působení Boží je podstata Boží ve svém vztahu ke skutečnosti od sebe odlišené, kterou hodlá teprve stvořit nebo kterou již stvořil“ (KD I/1, 391). Bůh nezjevuje něco, to nebo ono, Bůh zjevuje sebe sama. „Boží působení je působením celé Boží podstaty. Bůh se dává ve svém zjevení člověku cele“

(KD I/1, 391). Kým Bůh je pro nás, tím je nejprve v sobě samém; kým je Bůh v sobě samém, tím je také pro nás. To, co je pro sebe, si neponechává pro sebe. Ontologicky platí *Jako v nebi, tak i na zemi*, noeticky platí *Jako na zemi, tak i v nebi*. „Uvnitř-bytí (Ineinander) a spolu-bytí (Miteinander) tři způsobů bytí v Boží *podstatě* odpovídá co nejpřesněji jejich uvnitř-bytí a spolu-bytí ve svém *působení*“ (KD I/1, 395).

Proč Nicaeno-Constantinopolitanum?

Zdaleka nejobsáhlejší Barthův výklad Nicejsko-cařihradského kréda přinesl hned první svazek *Kirchliche Dogmatik*, její prolegomena *Učení o slovu Božím*. Barth v 1. oddílu *Trojediný Bůh* 2. kapitoly *Boží zjevení*, v § 11 Bůh Syn v části 2. *Věčný Syn* a v § 12 Bůh Duch svatý v části 2. *Věčný Duch*, v hymnickém tónu cituje – in extenso, řecky podle *Denzingera*, latinsky podle *Missale Romanum* – první část druhého a celý třetí článek Kréda (KD I/1, 445; 492), výpovědi vysoké nicejské christologie a vysoké cařihradské pneumatologie.

Proč padla Barthova volba právě na *Nicaeno-Constantinopolitanum*? První zdůvodnění je historicko-dogmatické: Je to „pro dogmatickou vědu nejzávažnější dokument církevního dogmatu o Kristově božství“ (KD I/1, 444), který do svých stručných výpovědí shrnul výsledek starocírkevních christologických a pneumatologických rozprav. Další argument je ekumenický: Je to konsensuální text, sdílený všemi velkými křesťanskými církvemi. A do třetice všeho dobrého ještě důvod aktuální. Nicejsko-cařihradské krédo říká „nedvojznačně to, co liberální protestantismus nerad slyší a co musí právě proto evangelická dogmatika bezpodmínečně hájit“ (KD I/1, 445): že Ježíš Kristus, „Bůh jako Smírce“, je „věčný Boží Syn“, a že Duch svatý, „Bůh jako Vykupitel“, je „věčný Boží Duch“. Barthova trinitární christologie in nuce obsahuje jak implicitní odmítnutí zespekulativnění christologie v katolické novoscholastice, tak explicitní odmítnutí funkcionalizace, instrumentalizace christologie v liberálním protestantismu.

Božství Syna

Christologie, kterou Barth předkládá, je *christologie shora*. Ježíš Kristus je Bůh, Bůh v plném smyslu slova. „*Neznačí Boha, nýbrž je Bůh sám*“ (KD I/1, 447). Barth výslovně odmítá liberálně protestantské jezuologie, v nichž spatřuje novodobé varianty velkých starověkých christologických herezí –

ebjónské (božství pojatého individualisticky jako apoteóza velkého člověka) a *dokétistické* (božství pojatého kolektivisticky jako personifikace božské ideje; KD I/1, 422n). Ježíš Kristus, který sestoupil k nám, přišel mezi nás, je tentýž jako Ježíš Kristus ve svém nebeském domově, odkud přišel a kam se odebral, *Christus pro nobis* je *Christus in se*. „Je to Syn či Slovo Boží *pro nás*, protože jím je nejprve *sám v sobě*“ (KD I/1, 437).

Výpověď Kréda, že Ježíš Kristus je *jeden Pán*, vedla Bartha k tomu rozepsat se, jak rozumí Kristovu vládnutí, *panování* („Herrschaft“): nemá žádný základ mimo sebe, není odnikud odvozené. Kristus „nepanuje náhodně ani předběžně, částečně ani omezeně, jako panují jiní páni“ (KD I/1, 445), nemá žádného jiného pána, žádné jiné pány ani vedle sebe ani nad sebou. Jako *jednorozený Syn Boží* se o zjevování Otce nedělí s žádným jiným synem-zjevovatelem.

Tyto zásvětné a nadčasové věty nabudou o pouhý rok dva později nečekané pozemské a časové aktuality. V tzv. *Barmenském vyznání*, v *Theologickém prohlášení k přítomné situaci německé evangelické církve* (1934), synodálové vyznavačské synody v Barmen slavnostně vyhlásí, že Církev je poslušná jednoho jediného Pána, uznává jedno jediné Boží zjevení, její první a poslední autoritou je Kristus Ježíš.²⁰

Otec zplodil Syna přede všemi věky. Jeho existenci předchází jeho pre-existence. „Jistě, věta o *preexistenci* Ježíše Krista je pouze explikací věty o jeho existenci [...] jako Boha jednajícího v čase na nás a pro nás. Ale právě tak jistě je věta o jeho existenci pouze explikací věty o jeho *preexistenci*“ (KD I/1, 448). Užítím termínů *generatio a genitus* sáhli starověcí theologové po pojmech z oblasti tvorstva: v nám známém a dostupném světě povstává vše živé k životu plozením a rozením. Barth má ovšem – dobře platónsky – za to, že předávání života plozením představuje nejprve tajemství Božího života v nebi a až na základě toho pak také tajemství života Božího stvoření na zemi.

U proslulého ústředního pojmu christologického dogmatu *homousios tó patri, consubstantialis Patri*, se Barth, jak se dalo očekávat, zastavil. Kristus je *jedné podstaty s Otcem*. Formule *jedné*, která znamená *totožné*, identické podstaty, v sobě zahrnuje význam „*stejně podstaty*“, zatímco formule „*stejně podstaty*“ nutně neznamená také „*jedné podstaty*“, mohla by být špatně pochopena polytheisticky (srov. KD I/1, 461). Na tomto místě Barth zmíní velké

20 Viz Karl Barth, „Theologische Erklärung zur gegenwärtigen Lage der Deutschen Evangelischen Kirche“ (31. Mai 1934), dnes nejlépe přístupné in: *týž, Texte zur Barmer Theologischen Erklärung*, ed. M. Rohkrämer, Zürich: TVZ, 1984, 1–5; česky nejsnáze přístupné in: Bernhard Lohse, *Epochy dějin dogmatu*, Jihlava: Mlýn, 1994, 193–195.

hereze staré církve: ariánského Krista jako „poloboha zdola“ a origenovského (origenovského?) Krista jako „poloboha shora“, polytheizující jednostranný akcent na stejnost podstaty, trvale ohrožující východní teologii, a modalizující jednostranný akcent na jednotu podstaty, trvalou ohrožující západní teologii. Barth se, nepřekvapivě, postavil na stranu athanasiovské (tautotés) a augustinovské interpretace *homousie*: „Z celé souvislosti Vyznání, v němž jedině je *homousios* pochopitelné, je dostatečně zřejmé, že jednotu podstaty nelze myslet [...] bez stejnosti podstaty, jinými slovy, že nelze zapomenout na rozdíl způsobů bytí ani obětovat jejich samostatnost“ (KD I/1, 461n.).

Božství Ducha

Podobně jako byla Barthova christologie christologií shora, je Barthova pneumatologie *pneumatologií shora*. Duch svatý je Bůh, Bůh v plném smyslu slova. „Podle svědectví Písma není méně, není nic jiného než *Bůh sám* [...], cele Bůh“ (KD I/1, 482). „Celé novozákonní učení o *působení* Ducha implikuje *božství* jeho podstaty [...]“ (KD I/1, 482). Barth odmítá pneumatologii poplatnou filosofii německého idealismu, novodobou obměnu pneumatologie mystické theologie všech dob a všech konfesí. Duch svatý – v barthovské terminologii nikoli Posvětitel, Dokonavatel, Dovršitel, nýbrž Vykupitel – není naším duchem, je Duchem Otce a Syna. Vychází z Boha, a „co z Boha ‚vychází‘, může být opět pouze Bůh. A protože Boží podstata nemůže být dělitelná, nemůže být něco, co vychází od Boha – a takto označuje dogma Ducha svatého – nějakou z Boha ven prýšticí emanací“ (KD I/1, 497; německý text obsahuje slovní hříčku: „ein von Gott Ausgehendes – nicht ein aus Gott *Hinausgehendes*“).

Ve sporu o *filioque* Barth nepřekvapivě zaujal postoj vyhraněně západní, augustinovský. Nicméně zdůvodnění, proč Duch vychází „z Otce i Syna“, a nikoli „z Otce“ nebo „z Otce skrze Syna“, je barthovské. Barth v něm uplatňuje svůj axiom, že trojjediný Bůh nemůže být navenek, k nám, něčím, čím předtím nebyl a není uvnitř sebe sama. *Processio* Ducha sv. z Otce a Syna *ad extra* nemůže probíhat jinak než *processio* Ducha sv. z Otce a Syna *ad intra*. Učení východní církve, že Duch svatý vychází z Otce a Syna pouze při vycházení navenek, zatímco uvnitř vychází pouze z Otce, je, pravda, výslovně doloženo biblicky. Jan 15,26 je ovšem hapaxlegomenon, v němž pouhé „z Otce“ neimplikuje „nikoli ze Syna“ (KD I/1, 501). Spekulatívni konstrukce Ducha, který by byl „ve své vlastní, původní skutečnosti pouze Duchem Otce“, by znamenala, že „společenství Ducha mezi Bohem a člověkem postrádá

objektivní obsah a základ“, že se jedná o „pouze časnou pravdu bez věčného základu“ (KD I/1, 504). Kompromisní formule *per*, „z Otce skrze Syna“, v ekumenické teologii 20. století tak oblíbená a prosazovaná, na Bartha, který byl v zásadních věcech nekompromisní, žádný dobrý dojem nedělala.

Barth – katolický theolog?

Hans Küng (1928–2021), který zahájil svou strmou kariéru nonkonformního katolického theologa knihou věnovanou krajanu Barthovi,²¹ graduoval v pohřební řeči v basilejském münsteru v prosinci 1968 svého otcovského přítele na *doktora utriusque theologiae*, „doktora obojí teologie“, katolické i evangelické.²² O tom, v jakém smyslu byl evangelický theolog Karl Barth, který se pod věnování svých knih papeži Pavlu VI. podepsal „odlučený bratr“, *frater sejunctus*,²³ také katolickým theologem, lze diskutovat velmi dlouho. Sám se – např. ve výkladech čtyř nicejských atributů církve v *KD IV/1* – se vši vehemencí ohradil proti tendenci pojímat protestantismus jako akatolicismus a pranýřovat skutečné či domnělé katolizující tendence evangelických theologů jako něco neevangelického. „Jako kdyby řádná církev a řádná teologie vůbec mohla mít nějakou jinou než nejen ‚katolizující‘, nýbrž ve vši vážnosti *katolickou tendenci*“ (KD IV/1, 784).²⁴

Pozorný čtenář nalezne v *KD I/1* celou řadu dobře katolických výpovědí.

„Zjevení má věčný obsah a věčnou platnost. [...] ne jako to předposlední, nýbrž jako to poslední, co je třeba o Bohu říci, je: Bůh je Bůh Syn, jako je Bůh Bůh Otec. Ježíš Kristus, Syn Boží, je Bůh sám, jako je Bůh jeho Otec Bůh sám“ (KD I/1, 435). „Skutečně jedna podstata ve skutečně dvou způsobech bytí je Bůh sám a Bůh jediný“ (KD I/1, 463, celé proložené). Podřazenost (Syna pod Otce) a následnost (Syna po Otcí) „nemůže znamenat žádnou rozdílnost bytí, nýbrž pouze rozdílnost způsobu bytí“ (KD I/1, 434, celé proložené).

21 Hans Küng, *Rechtfertigung. Die Lehre Karl Barths und eine katholische Besinnung*, Einsiedeln: Johannes Verlag, 1957.

22 „Ansprache von Hans Küng“, in: *Karl Barth 1886–1968. Gedenkfeier im Basler Münster*, ThSt 100, Zürich: EVZ, 1969, 43–44, 44.

23 Busch, *Barths Lebenslauf*, 502.

24 Termínu „katolický“ dával Barth přednost před dnes populárním termínem „ekumenický“: je širší, neboť zahrnuje vedle geografické obecnosti, katolicity v prostoru, i obecnost historickou, katolicitu v čase (viz *KD IV/1*, 785). – Český evangelický i evangelikální křesťan je tu ušetřen rozpaků, protože v českých bohoslužbách vyznáváme v *Apostoliku* „církev obecnou“, v *Nicaenu* „všeobecnou církev“. (Němečtí evangelíci vyznávají „die/eine christliche Kirche“, což je pleonasmus.)

Snad se nemýlím, když řeknu, že tyto věty by mohly stát v kdekjaké katolické dogmatice. Sotva bychom je však mohli označit za rekatolizaci evangelické dogmatiky. Znamenala snad Barthova obnova trojiční theologie restauraci staroprotestantské ortodoxie, kterou jedni očekávali a jiní se jí obávali? V severoamerickém kontextu byl Barth nejednou etiketován jako představitel neoorthodoxie. Jistě, Barth chtěl být ortodoxní, ovšem ortodoxní na svém místě a ve své době. Byl, jak pěkně pověděl bystrý americký znalec jeho theologie Bruce L. McCormack (1952), „moderní a ortodoxní“, „pravověrný v podmínkách moderny“.²⁵

Barth a Rahner

Barth si velmi dobře uvědomoval, jaká nedorozumění hrozí, užíváme-li dnes v trojiční theologii termín osoba. Naše moderní pojetí osoby: *osoba* = *osobnost*, *persona* = *personalitas*, nás snadno svede k tomu představovat si tři božské osoby jako tři samostatné, na sobě nezávislé božské subjekty. Jak potom zabránit tomu, aby trinitarismus, který Barth velmi výstižně definoval jako „*křesťanský monotheismus*“ (KD I/1, 374), nebyl mylně vnímán jako jeho naprosté popření, jako zcela nekřesťanský tritheismus? Proto navrhl nahradit, alespoň alternativně, termín *osoba* termínem *způsob bytí*, *podoba bytí*, *Seinsweise* (KD I/1, 367, 379–381, 462), který sděluje „ne absolutně, avšak *relativně* lépe, jednodušeji a zřetelněji totéž, co mělo být řečeno slovem ‚osoba‘“ (KD I/1, 379). Zdatný kormidelník tím zachránil loď církevního učení před uvíznutím na Scylle tritheismu. Zdařilo se mu vyhnout se tak ztroskotání církevního učení na Charybdě modalismu?

Zábranu před tím, aby „*způsoby/podoby bytí*“ nebyly čteny a interpretovány modalisticky, Barth nastavil důrazným návratem k uvažování o imanentní Trojici. Trojiční učení není redukovatelné na pozemský příběh Trojice v dějinách spásy. „Trojedinost Boží se odehrává *nejen* v Božím zjevení, nýbrž protože v jeho zjevení, proto v Bohu samém a o sobě. Trojici je tedy třeba rozumět nejenom jako ‚ekonomické‘, nýbrž jako ‚imanentní‘ Trojici“ (KD I/1, 352). Bůh ve svém zjevení vyjevuje Boha v jeho bytí. Není tomu tak, že by se za scénou zjevení zůstal v úkrytu nějaký vlastní, dokonce snad ještě větší Bůh. Zjevující se Bůh si nenechal pro sebe nic, co nám mělo zůstat utajeno,

25 „Orthodox under the conditions of modernity“. – Bruce L. McCormack, *Orthodox and Modern. Studies in the Theology of Karl Barth*, Grand Rapids: Baker Academic, 2008, 17.

co bychom se snad neměli dozvědět. Neodhalil nám pouze něco z toho, co je, sdělil nám plně a bez zbytku, kdo je. „Veškeré naše věty o takzvané imanentní Trojici vyplynuly docela prostě coby potvrzení a zdůraznění vět o ekonomické Trojici, nebo, řečeno věcně, jako jejich nezbytná předvěti“ (KD I/1, 503; německy „Sätze – Vordersätze“).

Ti, kdo jsou doma v katolické teologii, dobře znají – theologové zpravidla prostřednictvím velké spásnědějinné kolektivní dogmatiky *Mysterium salutis* (1965–1976), zainteresovaní laici z Rahnerova/Vorgrimlerova *Malého theologického slovníku* (1961) – dvě theologumena, jimiž v šedesátých letech na scéně katolické teologie zazářil Karl Rahner (1904–1984). Mám na mysli rovnítko mezi ekonomickou a imanentní Trojicí a obměnu tradičního trojičného termínu „osoba“ alternativním trojičným termínem „subsistence“.²⁶ „„Ekonomická‘ Trojice je ‚imanentní‘ Trojice a obráceně.“²⁷ „Jeden jediný Bůh subsistuje ve třech distinktních způsobech subsistence.“²⁸ K obdobným větám dospěl v třicátých letech Karl Barth. Calvinista Karel se tak s jezuitou Karlem nečekaně sešli ve dvou fundamentálních trinitologických inovacích.

Závěr

Křesťané prvních století zvolili pro křesťanské učení o Kristu a o Duchu svatém trojiční vzorec. Otcové prvních dvou ekumenických koncilů zformulovali christologické a trinitární dogma do klasických dogmatických a liturgických

-
- 26 Karl Rahner, „Bemerkungen zum dogmatischen Traktat ‚De Trinitate‘, in: *Schriften zur Theologie* IV, Einsiedeln – Zürich – Köln: Benzinger, 1960, 4 1964, 103–133. V přepracované a rozšířené verzi: týž, „Der dreifaltige Gott als transzendenter Urgrund der Heilsgeschichte“, in: Johannes Feiner – Magnus Löhrer (eds.), *Mysterium salutis 2. Grundriss heilsgeschichtlicher Dogmatik. Die Heilsgeschichte vor Christus*, Einsiedeln – Zürich – Köln: Benzinger, 1967, 317–401. – Srov. Karl Rahner – Herbert Vorgrimler, hesla „Dreifaltigkeit“ a „Trinitätstheologie“, in: *Kleines theologisches Wörterbuch*, Herder Bücherei Bd. 108/109, Freiburg – Basel – Wien: Herder, 1961, 79–81, 365–366; česky „Trojice“ a „Trinitární teologie“, in: titíž, *Teologický slovník*, Praha: Vyšehrad, 2009, 429–432, 428.
- 27 Rahner, *Schriften* IV, 115 (kurzívou „ist“), *MySal* 2, 328 (kurzívou celá věta). – Srov. Rahnerovu argumentaci „opačným směrem“, než byla Barthova: „Bůh se ve svém absolutním sebesdlení sdělil stvoření natolik, že ‚imanentní‘ (v Bohu samém bytující) Trojice je Trojice ‚ekonomická‘ (lidem spásu přinášející).“ Tuto identifikaci považoval Rahner za axiom: „[...] axiom, že ‚imanentní‘ a ‚spásně-ekonomická‘ Trojice jsou totéž,“ Rahner, *Wörterbuch*, 80, 366; srov. *Teologický slovník*, 430, 428.
- 28 *MySal* 2, 389; srov. Rahner, *Schriften* IV, 131nn. (zde opatrná rezerva vůči Barthovi). Srov. „Jeden Bůh je ve třech ‚osobách‘ (subsistencích)“, *Wörterbuch*, 79; *Slovník*, 430.

formulí. Katolická církev Východu a Západu i evangelické církve vzešlé z reformace tomuto rozhodnutí přitakaly a tyto formule přijaly za své (srov. KD I/1, 399).

Z katolické strany dnes opakovaně zaznívá výzva: Nevracejme se – v ekleziologii – před koncil, rozuměj před poslední koncil, nezapomínejme na to, pro jakou cestu Církve se rozhodli koncilní otcové před šedesáti lety ve Vatikánu: že to bude cesta synodální. Dovolte mně adresovat do evangelických řad prosbu: Nevracejme se – v christologii – před první koncil, nezapomínejme na to, co usnesli naši – naši! – koncilní otcové před tisíci pěti sty lety v Nikaji: že ten, kdo se „pro nás lidi a pro naši spásu“ „stal člověkem“ byl „jednorozený Syn Boží“, „pravý Bůh z pravého Boha“, který je „jedné podstaty s Otcem“.

prof. ThDr. Jan Štefan
Univerzita Karlova
Evangelická teologická fakulta
Černá 646/9, 110 00 Praha 1
Česká republika
stefan@etf.cuni.cz